

А. Г. Томіленко

РОЗВИТОК ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОБРОВОЛЬЧОГО ПРОТИПОЖЕЖНОГО РУХУ В УСРР–УРСР У 1917–1940 рр.

Досліджено проблеми становлення та роботи Всеукраїнської надзвичайної протипожежної комісії з подолання кризових явищ у пожежній охороні УСРР на початку 20-х рр. ХХ ст. Охарактеризовано ключові публікації за проблематикою, якій присвячується наукова розвідка. Вивчено причини введення надзвичайних протипожежних комісій. Висвітлено основні напрями діяльності добровільних пожежних підрозділів. На основі застосування загальнонаукових методів досліджень об'єктивно з'ясовано роль добровільних пожежних організацій у забезпеченні протипожежного захисту населення.

Ключові слова: протипожежна діяльність, добровільне пожежне товариство, Центральний пожежний відділ, пожежник, пожежна команда.

У системі розвитку та забезпечення пожежної безпеки Європи особливе місце посідають добровільні пожежні команди та товариства. У країнах Європейського союзу вони є основою для формування професійних пожежних команд. Сьогодні кількість добровільних пожежників у світі значно перевищує число професійних вогнеборців. За даними доповіді № 10 від 2006 р. Міжнародної асоціації пожежних і рятувальних служб (СТІФ), кількість професійних пожежників становила 1,5 млн осіб, у той же час добровільних вогнеборців – понад 14,9 млн осіб [1, 53].

Важливим елементом у вивченні подальших перспектив розвитку протипожежного волонтерства, пропаганді протипожежних знань серед населення й, особливо, серед молоді є дослідження й узагальнення історичного досвіду функціонування добровільних пожежних організацій. На наш погляд, серед етапів розвитку добровільного пожежного руху особливий науковий інтерес становить міжвоєнний період (20–30-і рр. ХХ століття).

Мета наукової публікації полягає в дослідженні організаційних питань створення й особливостей функціонування добровільних пожежних підрозділів в умовах формування тоталітарної державної системи. Безпосередніми завданнями є: дослідження правового забезпечення функціонування пожежних добровольців, аналіз джерел фінансування статутної діяльності добровільних пожежних підрозділів, вивчення основних напрямків роботи добровільних вогнеборців, з'ясування ролі добровільних пожежних організацій у забезпеченні протипожежного захисту населення.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що на основі архівних матеріалів, які раніше не були введені до наукового обігу, створене

цілісне комплексне дослідження особливостей функціонування добровільної пожежної охорони в УСРР-УРСР упродовж 1917–1940 рр.

Теоретико-методологічна основа статті ґрунтується на загальнонаукових методах пізнання із застосуванням науково-критичного аналізу джерел. Предмет дослідження зумовлює застосування методів аналізу й синтезу, методів емпіричних досліджень, а також спеціальних методів – функціонального (відстеження проблематики дослідження в єдності з реаліями тогочасного суспільства) та наукової індукції.

Питання організації та функціонування добровільних пожежних підрозділів в УРСР не знайшли свого відображення в окремому дослідженні, а тому автори робіт з історії пожежної охорони міжвоєнного періоду переважно зосереджували свою увагу на загальних питаннях організації державної пожежної охорони або в масштабах СРСР, або на рівні регіонів.

Перші спроби узагальнити роботу пожежних добровольців проводилися в другій половині 20-х – 30-і рр. ХХ ст. на шпальтах журналу «Пожарное дело» [2; 3; 4; 5]. При цьому основна увага авторами приділялася розгляду проблем у роботі добровільних вогнеборців, матеріально-технічному та кадровому забезпеченню. Початковим багатоцільовим дослідженням діяльності добровільних пожежних організацій у СРСР стала монографія начальника Головного управління пожежної охорони СРСР, учасника ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС Анатолія Мікеєва [6]. Автор насамперед досліджував практичний бік діяльності добровільних пожежних організацій. Поряд із цим був зроблений історичний екскурс до витоків пожежного добровольчества.

В українській історіографії значного розмаху набули регіональні дослідження діяльності добровільних протипожежних формувань. Серед цих робіт слід відзначити історичні нариси: Ковальова В. (присвячений добровольцям Миколаївщини); Островского Б. та Марченка Л. (розглядає діяльність Київського добровільного пожежного товариства); Нехаєва В. та Серцова М. (певна кількість матеріалу висвітлює роботу запорізьких добровольців) [7; 8; 9].

Від перших місяців революційної ситуації важливу роль у забезпеченні протипожежного захисту міст продовжували відігравати пожежні добровольці. Події лютого 1917 р. мали безпосередній вплив і на розвиток добровільного протипожежного руху в Україні. Низові члени багатьох добровільних пожежних товариств виступили з ініціативою перевиборів керівного складу ДПТ та пожежних дружин. Річ у тому, що від моменту появи в Україні організацій добровільних пожежників у 60-х рр. ХІХ ст. була закладена традиція, коли на прийнятті рішень у добровільних товариствах значний вплив мали так звані почесні члени товариств. Наприклад, почесними членами київського ДПТ свого часу були: генерал-губернатор Південно-Західного краю Драгомиров М. І., член Держради граф Ігнат'єв О. П., київський губернатор Трепов Ф. Ф., сенатор Томара Л. П., князь Львов О. Д., підприємці Терещенко М. А., Бродський Л. І. тощо [10, 15]. Цим фактом і була викликана хвиля ініціатив на місцях щодо перевиборів правлінь добровольців.

Наприклад, у травні 1917 р. відбулися перевибори правління вільного пожежного товариства м. Олександрівська. Зі складу правління були виведені представники колишньої влади, натомість на керівні посади були обрані енергійні, грамотні спеціалісти пожежної справи, які вже зарекомендували себе в протидії вогняному лиху. Зокрема, головою правління було обрано брандмейстера професійної пожежної команди Георгія Люткевича, а начальником добровільної пожежної команди – Михайла Павловського [8, 106].

Найпершою проблемою, з якою зіткнулися добровільні вогнеборці в 1917 р., стала проблема фінансування статутної діяльності. Особливо вона загострилася після жовтня 1917 р. Соціально-політична невизначеність в українських губерніях призводила до того, що потік коштів від меценатів припинився. Додаткові доходи від сажотрусної справи, субсидій місцевих самоврядувань, надання послуг у вигляді тимчасових пожежних постів, використання оркестрів різко впали. Це не могло не позначитися на матеріально-технічному становищі добровільних пожежних дружин та команд. Стан матеріально-технічного забезпечення добровольців яскраво змальовує ситуація з Олександрівським ДПТ.

21 листопада 1917 р. відбулися загальні збори правління та членів добровільного пожежного товариства. Основне питання зборів стосувалося матеріального та фінансового забезпечення [8, 107]. У зв'язку з погіршенням матеріально-технічного стану команди було вирішено відкрити клуб «Пожежники» на комерційній основі, який приносив би прибуток товариству. Проте в подальшому робота клубу виявилася неефективною та збитковою. У квітні 1918 р. на спільному засіданні правління товариства та ради пожежного клубу було ухвалено рішення реорганізувати клуб «Пожежники» в клуб-лото. До речі, слід зазначити, що в подібний спосіб міські добровільні пожежні товариства намагалися поліпшити матеріально-технічний стан і до 1917 р., після того як у квітні 1902 р. міністр внутрішніх справ В. К. фон Плеве дозволив добровільним пожежним організаціям, поряд із благодійними закладами, організувати лотереї для поліпшення фінансового забезпечення [11, 17]. Отже, були встановлені ставки й тарифи на гру, порядок виплати винагороди за виграш чеками клубу.

Клуб-лото, незважаючи на те, що був створений пожежним товариством, залишався самостійним закладом зі своєю радою та діяв на основі свого статуту. Прибуток клубу використовувався переважно на субсидіювання ДПТ. Однак частина коштів виділялася на благодійні цілі. Зокрема, у 1918 р. клуб щомісячно сплачував по 100 крб культурно-просвітницькій комісії Спілки металістів та деревообробників для загальноосвітньої школи робітників та по 200 крб на користь лікарні Союзу скалічених воїнів. Упродовж квітня–червня 1918 р. додатково було відраховано 300 крб Раді безробітних [8, 107]. Крім того, були й інші одноразові виплати Спілці взаємодопомоги офіцерів, профспілці робітників друкарської справи, Олександрівському робітничому клубу тощо.

Отримавши субсидію від клубу-лото у квітні-травні 1918 р., правління ДПТ звернулося до міської влади та воєнного коменданта з проханням надати дозвіл на виїзд до Німеччини та Австрії членів правління пожежників-добровольців Г. Люткевича та В. Лур'є для придбання спеціального пожежного автомобіля. У Відні представники Олександрівського ДПТ познайомилися з пропозицією фірми «Австро-Даймлер», яка погодилася виготовити пожежний автомобіль за 40–50 тис. крб [8, 107].

У 1918 р. ситуація з розвитком добровільного протипожежного руху значно погіршилася, оскільки більшовики розпочали призов до Червоної Армії селян – членів сільських добровільних пожежних дружин, проти чого категорично виступало Всеросійське добровільне пожежне товариство. Саме добровільність була тією основою, на якій трималася пожежна безпека в сільській місцевості, що не мала підтримки з боку держави.

Конфлікт між Всеросійським пожежним товариством і Раднаркомом дедалі більше загострювався. У квітні 1919 р. на IX з'їзді добровільного товариства його керівництво висловило думку про доцільність існування пожежної справи в державі поза політикою. Ця заява була тією краплею, що переповнила чашу терпіння радянського керівництва. За висловом одного з активних організаторів радянської пожежної охорони Картишева А. Т., добровільчество в цілому було агітаційною силою за самодержавний устрій. Тому природно, що з організаціями з таким минулим пролетарським органам пожежної охорони було не по дорозі [12, 16]. У травні 1919 р. рішенням колегії Пожежно-страхового відділу ВРНГ діяльність Всеросійського добровільного пожежного товариства була припинена, а все майно передане професійній пожежній охороні. Подібна ситуація, звісно, негативно позначилася на діяльності міських добровільних пожежних товариств, а в сільській місцевості призвела до повного колапсу добровільних пожежних дружин.

Зокрема, на початку 1919 р. і без того скрутний матеріальний стан пожежників-добровольців Олександрівська ще більше погіршився у зв'язку із заборонаю владою діяльності клубу-лото. 31 січня 1919 р. відбулося засідання комітету команди Олександрівського ДПТ, на якому розглядалася подальша доля команди добровольців. Не маючи іншого виходу, комітет ухвалив рішення відновити роботу клубу з 1 лютого 1919 р. [8, 108]. Місцевій владі було повідомлено, що в клубі будуть проводитися ігри в лото та карти при забороні вживати алкогольні напої. Прибутки клубу повинні були спрямовуватися на оренду та ремонт приміщень, придбання протипожежного обладнання, обмундирування тощо. Одночасно добровільне товариство направило звернення до фінансової комісії з приводу накладеної на м. Олександрівськ контрибуції з проханням зняти з товариства її частку в розмірі 1500 крб, оскільки ДПТ «за власний рахунок утримує команду в 35 осіб, приміщення та інвентар, на що необхідно мати близько 10 тис. крб» [8, 109].

Добровольці продовжили виставляти пожежні пости в місцях проведення масових заходів. Для оплати цих чергувань Олександрівське вільне пожежне

товариство випустило чеки вартістю 1, 2 та 4 крб. Після розрахунку з власниками театрів ці чеки обмінювалися товариством на гроші.

Керівництво добровольцями продовжило приділяти суттєву увагу кадровому складу ДПТ. Зокрема, при товаристві розпочала діяльність культурно-просвітня комісія, було організовано читання лекцій на протипожежну тематику, впорядкована бібліотека ДПТ [8, 111].

Катастрофічний стан пожежної безпеки на селі змусив владу переглянути своє ставлення до діяльності добровільних вогнеборців. У зв'язку з кризою в професійній пожежній охороні через скорочення фінансування в перші роки введення НЕПу в 1922 р. на допомогу селу знову повертаються добровільні пожежні товариства. Вони не лише стали основою пожежної охорони в сільській місцевості, а й у багатьох випадках були єдиною протипожежною структурою в містах. Так, у доповіді Білоцерківського вільного пожежного товариства на Першій Всеукраїнській пожежній конференції в м. Харкові 25 вересня 1923 р. зазначалося: «Пожежні товариства округи зайняли головне місце в пожежній охороні провінції, оскільки низка професійних команд ліквідована, а інші, за скороченням штатів, влилися до складу вільного пожежного товариства» [13, арк. 124]. Фактично комунальні господарства Подніпров'я переклали всю ношу пожежної охорони на добровільні товариства, проте залишили за собою право розпоряджатися найманим складом команд та кіньми, що надавалися добровольцям у зв'язку зі скороченням професійних підрозділів.

На жаль, радянська влада, рішуче руйнуючи старий устрій, відкидала й багаторічний позитивний досвід у діяльності пожежної охорони дореволюційної України, її правовому функціонуванні. Добровільні пожежні товариства на початку 20-х рр. ХХ ст. зіштовхнулися з тими самими проблемами, що існували при формуванні добровільної пожежної охорони в другій половині ХІХ ст. Як і царські чиновники, радянські місцеві керівники досить часто використовували вогнеборців не за призначенням. Той же самий доповідач від Білоцерківського пожежного товариства зазначав: «Засоби, що відпускаються на утримання пожежних обозів, використовуються не самими товариствами, а органами, які їх відпускають. Самим же товариствам надано право бути лише спостерігачами того, як пожежні кошти йдуть не за призначенням» [13, арк. 124 зв.].

Не визначено було й правове поле діяльності пожежних добровольців. Члени-дружинники не користувалися ніякими пільгами щодо комунальних послуг, а натомість навіть сплачували промисловий податок. Повністю було відсутнє страхування пожежників. Усі ці проблеми не давали змоги широко розгорнути діяльність добровольців та залучити до цієї справи кваліфікованих фахівців.

Фактично загальнодержавне визнання пожежні добровільні об'єднання отримали лише в 1924 р. після Постанови ІІІ Всеросійського з'їзду робітників комунального господарства, на якому була присутня й делегація від України. Однак, незважаючи на цю постанову, серед партійного керівництва ще

тривалий час точилися суперечки щодо доцільності існування добровільних товариств. З'їзд не дав згоди на створення об'єднаного центру добровольців. Членами добровільних пожежних дружин не могли бути особи, що не мали за Конституцією виборчих прав.

Попри все, ця постанова відіграла позитивну роль у становленні добровільних пожежних товариств Радянської України. 11 липня 1924 р. НКВС Російської федерації затвердив типовий статут добровільних пожежних товариств, що був продубльований відповідним наркоматом України. Постановою РНК СРСР від 21 лютого 1925 р. цим організаціям надавалося ряд пільг, серед яких: безкоштовне використання службових приміщень, звільнення від промислового податку, відпуск будівельного матеріалу за пільговими цінами, безоплатне користування сінокісними угіддями.

На 1925 р. у селах Черкащини було організовано 105 пожежних дружин, але цього було вочевидь не достатньо, тому що 3/4 населених пунктів округи все ще залишалися незахищеними. Ті, що й отримали такий захист, через брак коштів не завжди могли ефективно боротися з вогняним лихом. Із господарсько-операційного плану Черкаського окрвідділу місцевого господарства на 1926–1927 бюджетний рік відомо, що окржним бюджетом на розвиток пожежної охорони в сільській місцевості коштів не передбачалося. Тільки з 1925 р. Держстрах почав відпускати різний пожежний інвентар, що дало змогу «відновити частину приладдя» в селах Черкащини. Однак «ще біля 120 сіл зовсім не мали пожежного знаряддя» [14, арк. 217]. У другій половині 20-х рр. республіка почала поступово виходити з економічного колапсу, який став наслідком військових дій та запровадження політики воєнного комунізму, проте кардинально поліпшити матеріально-технічне забезпечення добровільних пожежних організацій все ще була не в змозі.

Постановою Центрального виконавчого комітету та РНК СРСР від 3 лютого 1931 р. були внесені докорінні зміни в систему державного страхування. Ця постанова істотно зачіпала інтереси як загалом пожежної охорони УРСР, так і добровільних пожежних організацій зокрема. Постановою від 22 червня 1931 р. Рада праці й оборони встановлювала обов'язкове відрахування 10 % зі страхових операцій на заходи попередження й ліквідації пожеж, повеней та інших надзвичайних ситуацій [15, 6]. Відповідно до ст. 22 Постанови, зазначені відрахування мали розподілятися по районних бюджетах. Розмір відрахувань до сільських бюджетів безпосередньо визначався РНК Української РСР.

Постанова Ради праці й оборони істотно поліпшувала фінансування протипожежних заходів, оскільки до її появи допомога Держстраху змінювалася щорічно залежно від прибутковості страхових операцій. Іноді субсидування витрат на протипожежні заходи місцевих бюджетів зтягувалося на рік–два. Наприклад, у 1931 р. Наркомфін СРСР фінансував протипожежні заходи місцевих бюджетів Радянської України з доходів від страхових операцій Держстраху за 1928–1929 рр. [15, 6]. У кінцевому результаті така практика приводила до порушення планів виконання протипожежних заходів

на місцях, на промислових об'єктах і в сільськогосподарському виробництві. Після постанови становище докорінно змінювалося на краще. До того ж Наркомфін СРСР передбачав збільшення відрахувань із коштів державного страхування на розвиток сільської пожежної охорони, де ситуація була тяжкою. Так, за даними Держстраху УРСР, у 1927–1928 рр. у сільській місцевості виникло 32265 пожеж [16, 7]. У 1929 р., за даними пожежної статистики, на кожну пожежу, що виникала в місті, припадало 10–12 пожежних випадків на селі.

У 1933 р. Постановою РНК СРСР від 27 липня 1933 р. № 73/1542 були остаточно закріплені норми про придбання пожежного обладнання, створення пожежних сараїв та депо, організації протипожежного водопостачання, популяризації протипожежних заходів серед населення за рахунок 10 % відрахувань за страховими платежами, які надходили за обов'язковим страхуванням на заходи попередження й боротьби з пожежами [17, арк. 39]. Сільські добровільні пожежні товариства були зацікавлені у своєчасному надходженні страхових платежів від протипожежного страхування майна, тому на початку 1930-х років в УСРР проходили агітаційні кампанії, що проводилися представниками Наркомфіну та пожежними дружинами із залучення сільського населення до страхування.

Для того, щоб вирішити основні завдання, які стояли перед пожежною охороною невеликих поселень, потрібні були роки напруженої праці та спільні зусилля держави і громадськості. З ростом професіоналізму добровільних пожежних дружин поступово зменшувалися кількість та спустошливість пожеж. Цьому сприяли: роз'яснювальна та профілактична робота, яку проводили добровольці; діяльність районних пожежних інструкторів, які здійснювали організаційну роботу щодо попередження пожеж; діяльність сільських рад з озеленення поселень і створення пожежних водойм.

У першій половині 30-х рр. ХХ ст. суттєву допомогу в ліквідації резонансних пожеж у містах і селах продовжували надавати місцеві добровільні пожежні товариства. Так, робота добровільних вогнеборців Києва неодноразово відзначалася як місцевою владою, так і керівництвом НКВС. З лав добровольців професійну пожежну охорону поповнили 40 вогнеборців, чотири з яких стали київськими брандмейстерами [9, 24]. На першому Всеукраїнському з'їзді делегатів ДПТ, який відбувся в Харкові 15 січня 1934 р., було прийнято постанову про об'єднання пожежних товариств Київщини під управлінням Київського ДПТ, його перейменування в обласне ДПТ і створення в подальшому Всеукраїнського протипожежного товариства [18, 64]. У квітні 1934 р. засідання президії Київського ДПТ затверджує положення про збір коштів на будівництво літака «Доброволець України».

Рішення Всеукраїнського з'їзду делегатів ДПТ вплинули на більш дієве залучення органів місцевої влади до проблем протипожежного захисту. Як приклад можна назвати лист Запорізької міської ради до керівників підприємств і організацій міста із закликом вступити до добровільного пожежного товариства на правах юридичної особи. Були визначені внески

юридичних осіб при вступі до ДПТ, які залежали від об'єму валової продукції підприємств і сягали від 100 до 500 крб [8, 129].

Від середини 1930-х рр. обласні ДПТ активно включилися в роботу зі створення осередків пожежних добровольців на селі. Зокрема, при обласних товариствах організовувалися сільські сектори зі штатом інспекторів. Основними заходами щодо поширення протипожежного волонтерського руху в сільській місцевості стали:

- створення кущових відділів ДПК при машинно-тракторних станціях у складі начальника, пожежного інспектора та десятка добровольців-дружинників;
- організація сільських відділів ДПК у складі начальника, 3–6 звільнених від робіт дружинників та 10 добровольців;
- формування кущових відділів ДПК, які не входили до зони дії добровольців МТС (як правило, об'єднували в середньому до 12 колгоспів) [16, 12–14].

Наприклад, Запорізьким ДПТ у 1933 р. було створено три кущові відділи ДПК при МТС та шість сільських відділів. У 1934 р. додатково було організовано ще 10 сільських відділів та два пости ДПК [8, 129].

7 липня 1933 р. вийшов наказ ДПУ УСРР за № 142, яким передбачалося фабрично-заводськими місцевими комітетами на промислових підприємствах, що охоронялися воєнізованою пожежною охороною ОДПУ, організувати добровільні осередки з протипожежної профілактики (ДПП). Звісно, що цей загалом потрібний наказ мав політичне забарвлення. Зокрема, ставилася основна мета – «посилення охорони соціалістичної власності від підпалів із боку класового ворога та його агентури» [19, 111]. До обов'язків добровільних пожежних профілактиків входило: повсякденне спостереження за виконанням робітниками правил та інструкцій з протипожежної безпеки; ліквідація причин, які могли викликати аварію або пожежу; спостереження за справністю протипожежних засобів пожежогасіння та вміння застосовувати їх у випадку загорання; проведення роз'яснювальної роботи з дотримання встановленого протипожежного режиму і правил пожежної безпеки.

Поряд із цим добровольці-профілактики повинні були доводити до відома начальника воєнізованої пожежної команди матеріали про осіб, які порушували протипожежні правила, для притягнення останніх до відповідальності. У випадку виникнення пожежі члени ДПП мали вживати заходів для її ліквідації та сповістити про пожежу пожежний підрозділ підприємства.

Від середини 1930-х рр. керівництво ГУПО стало проводити політику обмеження і згортання діяльності ДПТ. Постановою РНК СРСР із липня 1935 р. у містах товариства добровольців ліквідовувалися, а фінанси та майно передавалися міським пожежним частинам. У квітні 1936 р. керівництво добровільними пожежними дружинами було передано органам ДПН [20, 291].

У другій половині 30-х рр. ХХ ст. в Україні поширюється рух за оголошення пожежної справи всенародною справою радянського суспільства,

це активізувало діяльність пожежних добровольців та сприяло як зростанню чисельності добровільних протипожежних організацій, так і їх масовості.

6 травня 1938 р. РНК СРСР затвердив «Положення про добровільну пожежну дружину на промисловому підприємстві» [19, 111]. Основними завданнями ДПД були: спостереження за своєчасним виконанням всіх протипожежних правил і вимог Держпожнагляду; ліквідація пожеж та загорянь на виробництві та прилеглий території підприємства; спостереження за забезпеченням промислових об'єктів засобами пожежогасіння, їхньою справністю та готовністю до застосування за призначенням; організація і проведення протипожежної пропаганди серед робітників та службовців; несення чергування на пожежних постах підприємства як під час роботи, так і у вільний час.

У рішенні Раднаркому УРСР від 6 травня 1938 р. підкреслювалося, що на добровільні пожежні дружини та працівників фабрик і заводів покладена профілактична робота і боротьба з вогнем до прибуття професійних пожежних команд [18, 65]. На підприємствах, де добровільних пожежних дружин не було, рішення Раднаркому зобов'язувало адміністрацію підприємств створювати з числа робітників та службовців осередки пожежних добровольців.

З огляду на важливість зміцнення пожежної охорони на селі, 2 листопада 1939 р. РНК СРСР постановою затвердив «Положення про пожежну охорону сільських населених пунктів», у якому описувалися принципи й завдання пожежної охорони сіл і права сільських ДПД [20, 292]. Відповідальність за налагодження надійного протипожежного захисту покладалася на райвиконкоми та сільради. Тоді ж було видане «Положення про районних пожежних інспекторів НКВС СРСР», які здійснювали державний нагляд у сільській місцевості. УПО-ВПО УНКВС і Облдержстрах організовували курси з підготовки начальників ДПД. Практикувалося проведення кущових місячних курсів із підготовки начальників колгоспних ДПД, а обласний фінансовий відділ забезпечував відповідними кредитами здійснення цих курсових заходів.

Постанова РНК СРСР у березні 1940 р. затвердила новий «Типовий статут добровільного пожежного товариства», згідно з яким їхня діяльність різко обмежувалася тільки рамками міст і не поширювалася на сільську місцевість [20, 292]. Статут повністю виключав зі сфери діяльності товариств добровільні дружини, а натомість передбачалося мати осередки ДПТ.

Таким чином, у першій половині ХХ століття добровільний протипожежний рух пройшов тернистий шлях свого розвитку. Дві світові війни, фінансові негаразди, тиск із боку влади несприятливо позначилися на діяльності добровольців. Проте в 30-х рр. ХХ ст. радянська держава, усвідомлюючи неможливість розв'язання глобальних завдань протипожежного захисту об'єктів індустрії та колективних господарств без широкого залучення до цих проблем громадськості, створило всі необхідні законодавчі, фінансові та матеріально-технічні умови для функціонування добровільної пожежної охорони. Значна кількість професійних пожежників, у

тому числі й серед керівного складу пожежних підрозділів, були вихідцями з добровільних пожежних товариств. Добровільна пожежна охорона стала основною ланкою в системі протипожежного захисту села, МТС, більшості підприємств, транспорту, крупних установ та організацій.

Список використаних джерел

1. World fire statistics (2005). – Report №10. – by Center of Fire Statistics of CTIF [Electronic resource]. Available from: <http://www.ctif.org/ctif/world-fire-statistics>.
2. Дунаев В. Деятельность Одесского пожарного общества / В. Дунаев // Пожарное дело. – 1927. – № 8. – С. 30.
3. Дунаев В. Тридцатилетний юбилей Одесского пожарного общества / В. Дунаев // Пожарное дело. – 1926. – № 2. – С. 31.
4. Доброволец. Киевское добровольное пожарное общество // Пожарное дело. – 1925. – № 9. – С. 23–24.
5. Корельский Д. Пожарное добровольчество на железнодорожном транспорте СССР / Д. Корельский // Пожарное дело. – 1926. – № 1. – С. 8–9.
6. Микеев А. К. Добровольная пожарная охрана [Текст] / А. К. Микеев. – М. : Стройиздат, 1987. – 397, [1] с.: ил.
7. Ковальов В. М. Добровільне пожежне товариство Миколаївщини: Історичний нарис [Текст] / В. М. Ковальов. – Миколаїв : Приват-Поліграфія, 1999. – 194 с.
8. Нехаев В. С. Огнеборцы Запорожья: Очерки истории и деятельности пожарной охраны Запорожской области [Текст] / В. С. Нехаев, М. А. Серцов. – Запорожье : ВПК «Запоріжжя», 1997. – 314 с.
9. Островский Б. Огнеборцы [Текст] / Б. Островский, Л. Марченко. – К. : Росток, 1996. – 162 с.
10. Отчет о деятельности Киевского пожарного общества действительного члена ИРПО за 1898 г. – К. : Тип. П. Барского, 1899. – 17 с.
11. Хроника // Пожарное дело. – 1903. – № 2. – С. 17.
12. Картышев А. Т. Наш взгляд на добровольцев / А. Т. Картышев // Пожарный. – 1924. – № 1.
13. ЦДАВОВ України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 2723.
14. ДАЧО. – Ф. Р-65. – Оп. 1. – Спр. 102.
15. Яичков К. Участие пожарных в проведении плана окладного страхования на 1931 год / К. Яичков // Пожарное дело. – 1931. – № 8 (78). – С. 6–7.
16. Чечерський А. І. П'ятирічний план розвитку добровільної пожежної служби і пожежної охорони в сільському секторі Запорізького району Дніпропетровської області [Текст] / А. І. Чечерський. – Запоріжжя : Запоріж. район. пож. тов.-во ім. Дзержинського, 1934. – 30 с.
17. ЦДАВОВ України. – Ф. 27. – Оп. 14. – Спр. 351.
18. Кучер Г. Покорители огня: из истории пожарной охраны Киевщины [Текст] / Г. Кучер, Л. Усатенко. – К. : Ред. издат. отд. МВД УССР, 1969. – 132 с.: ил.
19. Смирнов Г. В. Историческая хроника пожарной охраны Луганска [Текст] / Г. В. Смирнов. – Луганск : Лугань, 1996. – 416 с.: ил.
20. Котельников С. Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України [Текст]: наук.-поп. вид. / С. Котельников. – К. : Київ. книжково-журн. фабрика, 2018. – 444 с.

References

1. World fire statistics (2005). – Report №10. – by Center of Fire Statistics of CTIF [Electronic resource]: <http://www.ctif.org/ctif/world-fire-statistics>.
2. Dunaev V. Dejatel'nost' Odesskogo pozharnogo obshhestva / V. Dunaev // Pozharnoe delo. – 1927. – № 8. – S. 30.
3. Dunaev V. Tridcatiletnij jubilej Odesskogo pozharnogo obshhestva / V. Dunaev // Pozharnoe delo. – 1926. – № 2. – S. 31.
4. Dobrovolc. Kievskoe dobrovol'noe pozharnoe obshhestvo // Pozharnoe delo. – 1925. – № 9. – S. 23-24.
5. Korel'skij D. Pozharnoe dobrovol'chestvo na zheleznodorozhnom transporte SSSR / D. Korel'skij // Pozharnoe delo. – 1926. – № 1. – S. 8-9.
6. Mikeev A. K. Dobrovol'naja pozharnaja ohrana [Tekst] / A. K. Mikeev. – M. : Strojizdat, 1987. – 397, [1] s.: il.
7. Koval'ov V. M. Dobrovol'ne pozhezhne tovarystvo Mykolai'vshhyny: Istorychnyj narys [Tekst] / V. M. Koval'ov. – Mykolai'v : Pryvat-Poligrafija, 1999. – 194 s.
8. Nehaev V. S. Ogneborcy Zaporozh'ja: Oчерki istorii i dejatel'nosti pozharnoj ohrany Zaporozhskoj oblasti [Tekst] / V. S. Nehaev, M. A. Sercov. – Zaporozh'e : VPK «Zaporizhzhja», 1997. – 314 s.
9. Ostrovskij B. Ogneborcy [Tekst] / B. Ostrovskij, L. Marchenko. – K. : Rostok, 1996. – 162 s.
10. Otchet o dejatel'nosti Kievskogo pozharnogo obshhestva dejstvitel'nogo chlena IRPO za 1898 g. – K. : Tip. P. Barskogo, 1899. – 17 s.
11. Hronika // Pozharnoe delo. – 1903. – № 2. – S. 17.
12. Kartyshev A. T. Nash vzgljad na dobrovol'cev / A. T. Kartyshev // Pozharnyj. – 1924. – № 1.
13. CDAVOV Ukrai'ny. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 2723.
14. DACHO. – F. R-65. – Op. 1. – Spr. 102.
15. Jaichkov K. Uchastie pozharnyh v provedenii plana okladnogo strahovanija na 1931 god / K. Jaichkov // Pozharnoe delo. – 1931. – № 8 (78). – S. 6-7.
16. Chechers'kyj A. I. P'jatyrichnyj plan rozvytku dobrovol'noi' pozhezhnoi' sluzhby i pozhezhnoi' ohorony v sil's'komu sektori Zaporiz'kogo rajonu Dnipropetrovs'koi' oblasti [Tekst] / A. I. Chechers'kyj. – Zaporizhzhja : Zaporizh. rajon. pozh. tov-vo im. Dzerzhyn'skogo, 1934. – 30 s.
17. CDAVOV Ukrai'ny. – F. 27. – Op. 14. – Spr. 351.
18. Kucher G. Pokoriteli ognja: iz istorii pozharnoj ohrany Kievshhyny [Tekst] / G. Kucher, L. Usatenko. – K. : Red. izdat. otd. MVD USSR, 1969. – 132 s.: il.
19. Smirnov G. V. Istoricheskaja hronika pozharnoj ohrany Luganska [Tekst] / G. V. Smirnov. – Lugansk : Lugan', 1996. – 416 s.: il.
20. Kotel'nykov S. Vagneborci. Istorija pozhezhnyctva na terenah suchasnoi' Ukrai'ny [Tekst]: nauk.-pop. vyd. / S. Kotel'nykov. – Kyi'v : Kyi'v. knyzhkovo-zhurn. fabryka, 2018. – 444 s.

А. Г. Томиленко

Развитие и деятельность добровольческого противопожарного движения в УССР в 1917–1940 годах

В статье анализируются проблемы возрождения и развития добровольных пожарных организаций в Украине в 20-30-е годы XX века. Охарактеризованы ключевые публикации по проблематике, которой посвящается научное исследование. Рассматриваются вопросы правового, финансового, материально-технического обеспечения добровольных пожарных подразделений в условиях господства идеологического монизма и тотального контроля. Освещены основные направления деятельности добровольных пожарных подразделений. На основе применения общенаучных методов исследований объективно выяснена роль добровольных пожарных организаций в обеспечении противопожарной защиты населения.

Ключевые слова: противопожарная деятельность, добровольное пожарное общество, Центральный пожарный отдел, пожарный, пожарная команда.

А. Н. Tomilenko

Development and activities of the volunteer firefighting movement in the Ukrainian SSR in 1917–1940

The improvement of fire protection is crucial for the development of firefighting and rescue services of Ukraine. For a long time, fire protection structure was changed and reorganized repeatedly. During difficult socio-economic situation of underfunding in the USSR, the authorities tried to find the optimal solution to organizing the fire safety in communities, enterprises and organizations. The article analyzes the problems of the revival and development of volunteer firefighting organizations in Ukraine in the 20-30s of the 20th century. The key publications on the subject of scientific research are described. The issues of legal, financial, material and technical support of volunteer firefighting departments under the dominance of ideological monism and total control are considered. The main activities of volunteer firefighting departments are highlighted. Based on the application of general scientific research methods, the role of volunteer firefighting organizations in providing fire protection to the population has been objectively clarified.

Keywords: fire-fighting activities, volunteer fire organization, Central fire department, firefighter, fire brigade.